

Huippu-urheilun yhteiskunnallinen perustelu tieteen valossa, tiivistelmä

Jari Lämsä, Outi Aarresola, Kaisu Mononen, Minna Blomqvist, Sami Kalaja, Maarit Nieminen

KIHU – kilpa- ja huippu-urheilun tutkimuskeskus, 2018

Taustaa

Suomen Olympiakomitea käynnisti huippu-urheilun yhteiskunnallisten ulottuvuuksien pohdinnan alkuvuodesta 2018. Osana tätä työtä Kilpa- ja huippu-urheilun tutkimuskeskuksen tutkijat tuottavat katsauksen huippu-urheilun yhteiskunnallisista vaikutuksista kansainvälisen ja kansallisen tutkimuksen valossa. Kyse ei ole menetelmällisesti systemaattisesta katsauksesta, vaan valikoidusta koosteesta huippu-urheilua käsitteleviä tutkimuksia, jotka on haettu SportDiscus, Medline, Business source elite ja google scholar -tietokannoista. Lisäksi Liikuntatieteellisen seura toimitti KIHUn käyttöön listauksen 2000-luvulla seuran kautta raportoiduista kansallisista huippu-urheilua käsittelevistä tutkimuksista. Katsaus julkaistaan KIHUn julkaisusarjassa vuoden 2018 aikana. Tässä tiivistelmässä esitetään keskeiset havainnot.

Katsaus perustuu tulkintaan huippu-urheilun itseisarvoista ja välinearvoista

Huippu-urheilun yhteiskunnallinen perustelu voi rakentua sen itseisarvon tai välinearvon varaan. Itseisarvo tarkoittaa, että toimintaa pidetään itsessään arvokkaana. Välinearvo taas tarkoittaa, että toimintaa perustellaan muiden päämäärien kuin sen itsensä kautta. Jälkimmäinen, huippu-urheilun perustelu sen ulkoisvaikutuksilla on tyypillistä anglo-saksissa kulttuureissa, joissa valtion rooli ja resursointi huippu-urheilussa on vahva. Tällöin tärkeäksi nähdään juuri julkisen tuen perustelu erilaisilla koko väestöä koskevilla vaikutuksilla. Pohjoismaiselle urheiluliikemallille sen sijaan tyypillistä on, että urheilua perustellaan kansanliikkeenä, jonka osa huippu-urheilu on. Tällöin ei ole kyse enää yksinomaan huippu-urheilusta vaan pitkälti myös liikunnan ja seuratoiminnan vaikutusten tarkastelusta. Suomalainen urheilu on ainakin tällä hetkellä asemoinut itsensä näiden kahden kulttuurisen lähestymistavan väliin. Tähän huippu-urheilun yhteiskunnalliseen perusteluun tutkimuskatsaukseen on otettu vaikutteita kummankin suunnan lähestymistavasta.

Huippu-urheilun itseisarvoa voidaan kuvata huippu-urheilun hyvällä kehällä, jossa huippu-urheilu lisää urheiluun ja liikuntaan osallistumista, joka kasvattaa talenttipoolia, joka taas kasvattaa menestystä. Huippu-urheilun itseisarvon yhtenä pohjana toimivat huippu-urheilun toimialan laajuutta kuvaavat tunnusluvut.

Huippu-urheilun olemassaoloa ja julkista tukea perusteellaan myös monilla myönteisillä ulkoisvaikutuksilla, joita tässä katsauksessa ovat: Urheilu yksilön kehittymisen välineenä (koettu hyvinvointi, terveys, elämäntaidot sekä urheilu-uran pääomat ja riskit). Huippu-urheilu hyvän mielen tuottajana ja kansallisen identiteetin rakentajana ja sitä kautta yhteenkuuluvuutta vahvistavana, huippu-urheilu kansakunnan tunnettavuuden ja maineen edistäjänä sekä huippu-urheilun tapahtumat ja ammattilaisurheilu positiivisten talousvaikutusten aikaansaajina.

Huippu-urheiluun liitetään usein myös ei-toivottuja vaikutuksia, kuten doping, katsomoväkivalta, korruptio, ottelumanipulaatio sekä urheilijoiden loppuun palaminen ja vaikeudet siirtyä urheilijan ammatista uudelle

työuralle. Huippu-urheilun varjopuolen tutkimuksista on käynnissä kartoitus Suomen urheilun eettisen keskuksen (SUEK) toimesta, niitä ei ole käsitelty tässä katsauksessa.

Huippu-urheilusta hyvää mieltä ja yhteisöllisyyttä

Nykyaikaista huippu-urheilua pidetään yhtenä vahvimpana kansallisen identiteetin ja yhteisöllisyyden rakennusaineena. Myös tutkimuksissa nämä aineettomat vaikutukset ovat vastaajien mielestä tärkeitä huippu-urheiluun liitettäviä vaikutuksia. Useissa tutkimuksissa on kuitenkin havaittu, että kansallista urheiluidentiteettiä edeltää kansallinen identiteetti ja että mitä vahvempi kansallinen identiteetti on, sitä vahvemmin myös urheilumenestys vaikuttaa kansallistunteeseen. Yleisesti ottaen huippu-urheilun vaikutus kansallistunteeseen on lyhytaikainen.

Urheilun tärkeyttä tarkastellaan esimerkiksi kansallisen ylpeyden käsitteen avulla. Yleisesti ottaen ylpeys oman maan urheilijoiden menestykseen on positiivinen, anglo-saksisissa maissa suurempi kuin Pohjoismaissa. Suomessa noin 70 prosenttia eri kyselyn vastaajista pitää suomalaisten urheilijoiden menestystä tärkeänä tai on ylpeä oman maan urheilijoiden kansainvälisestä menestyksestä. Tulkinnat muuttuvat, kun huippu-urheilun tärkeyttä analysoidaan suhteessa muihin yhteiskunnallisiin osa-alueisiin tai arvoihin. Tällöin huippu-urheilun merkitys koetaan selvästi vähemmän tärkeäksi kuin esimerkiksi tasa-arvo tai toimiva terveydenhoito. Kyseisissä vertailuissa huippu-urheilu asemoituu osaksi muita kulttuurialoja.

Oman maan urheilijoiden huippu-urheilumenestys vaikuttaa kansalaisten kokemaan hyvän olon tunteeseen. Tätä mitataan niin kutsutulla hyvän olon -faktorilla. Rio de Janeiron Olympialaisten jälkeen 73 prosenttia suomalaisista koki, että suomalaisten urheilijoiden menestys lisäsi heidän hyvän olon tunnettaan. Prosenttiosuus oli suurin viiden maan vertailututkimuksessa. Nämä hyvän olon tunnetta ja huippu-urheiluun liittyvää positiivista ilmapiiriä tarkastelevat tutkimukset ovat yleistyneet viime vuosien aikana.

Huippu-urheilu kansakunnan tunnettavuuden ja maineen lisääjänä

2000-luvulla kansakuntien maineen ja brändin yhteydessä puhutaan useimmiten pehmeästä vallasta (soft power), jolla tarkoitetaan pakottavan voiman sijaan niitä keinoja, joilla kansakunnat pyrkivät osoittamaan eriomaisuuttaan ja houkuttelemaan mm. osaavaa työvoimaa tai investointeja maahan. Pehmeän vallan keinoja ovat maan kulttuurisen rikkauden esiintuominen, innovatiivisuuden ja eteenpäin pyrkimisen osoittaminen, sekä luotettavien instituutioiden mainostaminen. Monet kansakunnat liittävät huippu-urheilun pehmeän vallankäytön välineeksi.

Empiirisiä tutkimuksia huippu-urheilun osuudesta kansakunnan maineen rakentumisessa on toteutettu vielä varsin vähän. Urheilun mainetarkastelun nykytilaa voidaan kuvata seuraavasti: Ensinnäkin, ei ole olemassa kansainvälistä ”huippu-urheiluvaluuttaa”, joka takaisi arvostuksen. Toiseksi, ei ainoastaan menestys, vaan myös tarinat menestyksen takana ovat tärkeitä. Kolmanneksi, huippu-urheilun kautta ansaittu arvostus ei ole nollasummapeli – eri maat arvostavat erilaisia urheilulajeja ja kilpailuja. Neljänneksi, myös urheilun suurtahtumat on nähty maineen lisääjinä.

Urheilemisesta tietoa ja taitoa myös muille elämänalueille

Huippu-urheilu tarjoaa mahdollisuuksia kehittymiseen. Urheilu-ura tarkoittaa pitkäjänteistä urheiluharjoittelun prosessia, johon henkilö sitoutuu saavuttaakseen oman huipputasonsa. Urheilun harrastamisesta on tutkimusten perusteella havaittu olevan yksilölle hyötyä sekä fyysisesti, henkisesti että

sosiaalisesti. Aikaisemmat tutkimukset osoittavat urheilun harrastamisen kehittävän muun muassa itsetuntoa ja sosiaalisia suhteita. Harrastamisessa myös opitaan muille elämänalueille siirrettäviä elämäntaitoja, ja sen on havaittu olevan yhteydessä esimerkiksi parempiin itsesääätelytaitoihin sekä akateemisiin saavutuksiin. Nämä vaikutukset eivät kuitenkaan ole automaattisia. Verrattuna muihin nuorisokasvatuksen alueisiin urheilussa korostuu kilpailuelementti. Se aiheuttaa kielteisiä vaikutuksia, kuten stressiä, uupumista tai loukkaantumisia. Kielteisiä vaikutuksia on mahdollista vähentää ja myönteisiä vaikutuksia lisätä, mutta se vaatii urheilutoiminnan tietoista arvoperustan terävöittämistä ja toimintatapojen sivistämistä.

Urheilun ja koulunkäynnin yhdistämisestä olemassa oleva tutkimustieto voidaan tiivistää kahteen teemaan. Ensimmäiseksi on tarkasteltu yhtäaikaisen urheilemisen ja kouluttautumisen vaikeaa haastetta. Nämä tutkimukset osoittavat, että urheilijan kaksoisurasta on muodostunut monimutkainen kysymys urheilijoille, mutta myös haasteellinen vastuukysymys niin koulutus- kuin urheiluinstituutioille. Pelkoa siitä, että nuoret päättävät panostaa ainoastaan huippu-urheilun tavoitteluun ja näin laiminlyödä koulutusta, pyritään hälventämään erilaisilla kansallisilla urheilun ja koulutuksen erityisjärjestelyillä. Näiden urheilukoulujen tehokkuudesta suhteessa normaaliin koulutukseen on olemassa sekä positiivisia että kriittisiä tutkimustuloksia.

Toiseksi on osoitettu, että huipulle tähtäävä urheilu ja koulunkäynti voivat myös tukea toisiaan. Tutkimukset osoittavat, että urheilussa opittuja taitoja ja pääomia, liittyen esimerkiksi tavoitteiden asetteluun ja niiden saavuttamiseen vaadittavien resurssien ja työmäärän arviointiin, voidaan siirtää urheilusta muille elämänaloille.

Tutkimustulokset huippu-urheilun vaikutuksista harrastamisen lisääntymiseen ristiriitaisia

Huippu-urheilun on perinteisesti uskottu lisäävän lajin tai laajemmin jopa koko kansakunnan fyysistä aktiivisuutta. Kansainvälisten tutkimusten tulokset huippu-urheilun harrastamista lisäävistä vaikutuksista ovat ristiriitaisia. Laajoille kansakuntien liikuntaharrastusta lisääville vaikutuksille ei ole löydetty tieteellistä näyttöä. Toisaalta osassa tutkimuksista on löydetty yhteyksiä menestyksen tai arvokilpailun isännöinnin ja harrastajamäärien kasvun välillä, osassa tutkimuksista yhteyttä ei ole havaittu ja on tutkimuksia, joissa yhteys on negatiivinen, eli lajin harrastajamäärät ovat vähentyneet. Tutkimuksissa huippu-urheilun harrastusvaikuttavuutta on tarkasteltu kolmen eri mahdollisuuden kautta: harrastajamäärien lisääntyminen, harrastusintensiiviteetin kasvu sekä harrastusten vaihtaminen. Huippu-urheilulla on havaittu olevan vaikutusta ensisijaisesti jo harrastuksissa mukana oleviin ihmisiin.

Huippu-urheilun vaikutusta harrastamiseen tarkastellaan usein esikuvien kautta. Erityisesti lapset ja nuoret valitsevat huippu- tai ammattilaisurheilijoita esikuvikseen – pojat useammin kuin tytöt. Urheiluesikuvat valitaan useimmiten nimenomaan urheilullisten ansioiden perusteella – ei niinkään kentän ulkopuolisen toiminnan seurauksena. Suomalaisessa Nuori Urheilija -tutkimushankkeessa yli puolet 14-15 -vuotiaista urheilua harrastavista nuorista ilmoitti esikuvilla olleen vaikutusta sekä urheilun aloittamiseen että uran nykyhetkeen.

Huippu-urheilulla on positiivisia talousvaikutuksia

Huippu-urheilun talousvaikutuksia on tarkasteltu erityisesti kansainvälisten suurkilpailujen, urheilustadionien sekä ammattilaisurheilun osalta. Keskeisiä löydöksiä suur tapahtumien tutkimuksesta ovat olleet: Julkinen sektori on usein taloudellisesti tapahtuman häviöjä, kun taas tapahtuman aikaansaamat positiiviset talousvaikutukset näkyvät järjestävän kaupungin tai alueen yritysten liikevaihdossa. Toisaalta

julkinen sektori on ainoa taho, joka voi hyödyntää tapahtuman muita, sosiaalisia, ympäristöllisiä ja kulttuurisia vaikutuksia mm. parantamaan kaupungin imagoa tai houkuttelevuutta turistikohdeena. Kolmanneksi nykyisiä urheilun suur tapahtumien valintaprosesseja on verrattu huutokauppaan, jonka lopputuloksesta käytetään käsitettä voittajan kirous. Tällä tarkoitetaan sitä, että valintaprosessin aikana ja sen seurauksena voittajan tarjous on kasvanut niin suureksi, että se ylittää tapahtuman todellisen arvon.

Suomessa urheilutapahtumien taloutta on tutkittu 2000-luvulla. Laajin tutkimus toteutettiin Helsingin yleisurheilun MM -kilpailuista 2005. Muita talousarvioiteja ovat olleet Jyväskylän MM-rallin osakilpailu 2013 ja 2017 sekä hiihdon MM -kilpailut 2017 ja koripallon EM -kilpailut 2017. Kokonaisuudessaan suur tapahtumat ovat vaikuttaneet myönteisesti alueen yritysten liikevaihtoon ja työllisyyteen. Laakso ja ym. (2006) mukaan Yleisurheilun MM-kisojen investointien, kisojen järjestämisen ja kisaturistien aikaansaama arvonlisäys oli noin 80 miljoonaa euroa, josta noin 60 miljoonaa kohdentui Helsingin seudulle. Työllisyysvaikutukset olivat yhteensä 1 500 henkilötyövuotta, josta Helsingin osuus oli 1 100 henkilötyövuotta. Kun arvonlisäys suhteutettiin koko Helsingin seudun aluetalouden kokoon, kisojen vaikutus oli +0,15 prosenttia. Julkinen sektori panosti kilpailuihin yhteensä noin 24 miljoonaa euroa. Valtio ja kunnat saivat kilpailujen ansiosta verotuloja yhteensä 28 miljoonaa euroa. Valtio jäi kisoista voitolle, kun taas kuntien panostus oli saatuja verotuloja suurempi.

Huippu-urheilun toimialaa on syytä hahmottaa

Huippu-urheilu on Suomessa asemoitunut vankasti osaksi laajempaa urheilutoimintaa, eikä rajanvetoa urheilun ja liikunnankaan välillä ole tehty tarkasti. Suomessa on 2010-luvulla tuotettu selvityksiä, joissa on hahmotettu liikunnan ja urheilun toimialan rakennetta ja laajuutta valtakunnallisesti. Toimialan luonnetta on kuvattu voimakkaasti kasvavaksi, heterogeeniseksi ja voimakkaasti julkisen sektorin rahoittamaksi. Työ- ja elinkeinoministeriön selvityksessä 2014 toimialan suuruudeksi on arvioitu 5,5 miljardia euroa ja alan työllistävän noin 20 000 henkeä. Arvion perustan muodostaa Tilastokeskuksen NACE -luokitus, jonka mukaisesti liikunta- ja urheiluluokkiin kuului vuonna 2011 yhteensä 5060 yritystä, joissa työskenteli 16 300 henkilöä ja joiden liikevaihto oli yhteensä 2,93 miljardia euroa. Lisäksi arvioon on lisätty mm. hevosurheiluala, yksittäiset merkittävät liikunta-alan tuotteita valmistava yritykset sekä Veikkauksen urheiluedonlyönnin liikevaihto.

Huippu-urheilun osalta toimialan määrittely on pohjautunut aiemmin vahvasti julkisen sektorin tukemaan ja urheilujärjestöjen toteuttamaan urheilutoimintaan. Jatkossa ammattilaisurheilun ja markkinatoimijoiden huomioiminen laajentaa käsitystä huippu-urheilusta mm. seuraavien osa-alueiden ja tunnuslukujen kautta:

1. Urheilun ammattilais- ja puoliammattilaisliigat, joiden yhteenlaskettu liikevaihto oli Suomessa noin 150 miljoonaa euroa kaudella 2016-17.
  - a. vuonna 2017 näissä liigoissa oli palkkalistoilla yhteensä 1379 ammattiurheilijaa.
  - b. Jääkiekon, jalkapallon, pesäpallon, lentopallon, koripallon ja salibandy miesten ylimmät sarjat keräävät vuosittain yli 3 miljoonaa katsojakertaa.
  - c. KPMG on arvioinut ammattijääkiekon aikaansaaman yhteensä 333 miljoonan tulovirran ja työllistävän yhteensä 2260 henkilöä Suomessa v. 2013.
2. Urheilusponsoroinnin arvo noin 150 miljoonaa euroa vuodessa.
3. Urheilujärjestöt (lajiliitot ja huippu-urheilun järjestöt), joiden yhteenlaskettu liikevaihto on noin 150 miljoonaa euroa, josta valtionrahoitus kattaa noin kolmanneksen.
  - a. Huippu-urheiluyksikkö tukee noin 250 yksilölajien huippu-urheilijaa sekä kuutta joukkuepelien maajoukkuetta. Lisäksi urheilukatemiatoiminnassa on mukana yhteensä 14 000 urheilijaa ja tuhat valmentajaa.

- b. Lajiliittojen maajoukkuetoimintaan osallistuu vuosittain arvioilta 2000 aikuista ja 4000 juniori-ikäistä urheilijaa
- c. Kokopäiväisiä ammattivalmentajia Suomessa on arvioitu olevan 1600.
- d. lisäksi valtio tukee huippu-urheilua urheilija-apurahojen, URA-säätiön, KIHUn, suurtapahtumien, SUEK:n sekä akatemioiden ja valmennuskeskusten kautta arviolta 15 miljoonalla eurolla.

Lisäksi media, urheiluopistojen valmennuskeskusten, huippu-urheilutapahtumien sekä huippu-urheiluun suoraan liittyvien yritysten taloudellisen ja työllistävän vaikutusta tulisi selvittää nykyistä enemmän.

Lopuksi: Huippu-urheilun yhteiskunnallisen merkityksen perustelu tieteen keinoin

Huippu-urheilun yhteiskunnallisen asemaan on useissa länsimaissa kiinnitetty kasvavaa huomiota. Yhä useampi valtio on lisännyt panostustaan kansainväliseen menestykseen tähtäävään urheiluun, huippu-urheilutapahtumat on koettu keinoksi edistää maan imagoa ja mainetta kansainvälisesti. Kasvavan huomion ja panostuksen seurauksena myös huippu-urheilun yhteiskunnallisten vaikutusten tutkimus on laajentunut ja monipuolistunut. Tutkimus on siis jälkijättöistä. Esimerkiksi Lontoon Olympialaisten hakuvaiheessa asetettu tavoite parantaa kisojen avulla kansalaisten fyysistä aktiivisuutta 10 prosentilla, aikaansai nimenomaan tätä vaikutusta tarkastelevien tutkimusten ryöpyn ja myöhemmin tavoitteen hylkäämisen epärealistisena.

Belgiassa vuonna 2017 käynnistyneessä huippu-urheilun yhteiskunnallisia vaikutuksia tarkastelevassa tutkimuksessa on aiemman tutkimuksen pohjalta päädytty 108 eri teemaan, jotka liittyvät huippu-urheilun yhteiskunnalliseen olemukseen joko positiivisesti tai negatiivisesti. Tutkimuksia siis on ja niitä tuotetaan jatkuvasti. Toisaalta useassa teemassa tutkimus on vasta kartoittavaa ja yhteys huippu-urheilun ulkoisiin vaikutuksiin vasta hahmottumassa.

On selvää, että huippu-urheilulla ei ole käytettävissä liikkumattomuus maksaa yhteiskunnalle miljardeja - tyyppisiä talous- ja lääketieteen moukariargumentteja. Huippu-urheilun yhteiskunnallinen olemus rakentuu myös tutkimuksen valossa vahvasti ihmisten kiinnostukseen seurata sitä joko yleisönä paikanpäälle tai eri medioiden välityksellä.

Suomessa huippu-urheilu tuotettiin pitkään urheilujärjestöjen ja julkisen sektorin yhteispelillä. Urheilun yhteys kansalliseen ja paikalliseen identiteettiin rakentui vahvaksi. 2000-luvun huippu-urheilu rakentuu yhä vahvemmin markkinoiden, media ja urheiluorganisaatioiden väliseen yhteyteen, jossa syntyvät merkitykset eroavat viime vuosisadan urheilun hyvästä kertomuksesta. Jos urheilun hyvää tuottava tarkoitus oli lähtökohta 1900-luvulla, niin nyt on selvää, että huippu-urheilu jakaa mielipiteitä. Osa huippu-urheiluun kriittisesti suhtatuvista ihmisistä pohtii huippu-urheilun olemassaolon oikeutusta ja osa sen julkisen tukemisen oikeutusta. Nämä kaksi näkökulmaa olisi hyvä erottaa toisistaan.

Lopuksi voi sanoa, että esimerkiksi vuosisataisen sosialisatitutkimuksen valossa olisi erikoista väittää, että meillä olisi jokin kulttuurin osa-alue, huippu-urheilu, jolla ei olisi vaikutusta siihen kiinnittyviin ihmisiin. Jos ihmiset ovat mukana urheiluseuratoiminnassa, seuraavat urheilua mediasta ja käyvät urheilutapahtumissa, on niillä eittämättä jokin vaikutus ihmisten elämään. Vaikutuksen suuntaan ja suuruuteen vaikuttaa moni seikka, joihin kaikkiin ei tieteenkään keinolla voida tarttua.